

Full per consultar
a sala

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Sant Esteve màrtir o *Stephanos Kelil* (començament del s.I, vorals de Jerusalem – any 34 o 35dC), protomàrtir (primer màrtir), és un sant del cristianisme. El seu nom significa corona.

Segons la *Vita fabulosa sancti Stephani protomartyris* del manuscrit de la Biblioteca de Sant Marc de Venècia del s. XV, sant Esteve va ser segrestat del seu llit de naixement pel Maligne i portat a la casa del bisbe Julià, que l'adoptà i l'ordenà diaca.

El llibre del Nou Testament, en els Fets dels Apòstols, explica que Esteve va ser un dels set homes escollits pels apòstols, poc temps després de la mort de Jesús, amb la funció de diaca per gestionar els béns comuns i repartir almoines entre les vídues. També va predicar l'evangeli a la comunitat d'hebreus procedents de colònies hel·lenitzades. El missatge d'Esteve es va considerar una agressió a la Llei jueva i se'l va acusar de dir paraules blasfemes contra Moisès i contra Déu. Va ser portat davant el Sanedrí, el tribunal jueu, el membres del qual *estrenyien les dents i es corsecaven de ràbia contra Esteve* (Fets 7, 54) *i es taparen les orelles i s'abraonaren tots alhora contra ell* (Fets 7, 57). Un grup d'exaltats el portaren als afores de Jerusalem i l'apedregaren, fins la mort. Quatre-cents anys més tard el seu cos va ser recuperat i les seves relíquies repartides entre diferents llocs de la cristiandat.

És el patró de la ciutat de Granollers.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Ordenació de sant Esteve al diaconat

Cap a 1495-1500
Trepç d'ou daurat
sobre fusta
174,3 x 115,2 cm
MNAC 24144

En una mateixa taula hi ha representats dos moments de la vida del sant: el nou-nat sant Esteve és abandonat pels dimonis al llindar de la casa del bisbe Julià i sant Esteve-Natanael és ordenat diaca pel bisbe Julià.

En la versió de la *Vita fabulosa sancti Stephani protomartyris* del manuscrit de la Biblioteca de Sant Marc de Venècia del s. XV, el diable trasllada el nen segrestat al regne de Troia, molt lluny de la Galilea natal, i el deixa a la casa d'un dignatari o prelat jueu anomenat Julià. En canvi, en la versió més antiga i fantasiosa del manuscrit de la Biblioteca de Montecassino, del segle XI, converteix el dignatari Julià en un bisbe de l'església (a l'època no existien els bisbes, ni tan sols havia estat fundada l'Església). Quan Julià i els seus servents senten el plor del nen abandonat al llindar de casa seva ja sospiten que es tracta d'una estratagema diabòlica i no en fan cas. Però aleshores Déu hi envia una prodigiosa cérvola blanca que té la facultat de parlar: la cérvola, a més d'alletar el nadó per a revifar-lo, aconsegueix convèncer Julià que la criatura no és cap maquinació del Maligne. Així, Julià recull el nen, l'adopta i li posa el nom Natanael, l'educa com a fill seu i amb els anys en fa un home de profit i l'ordena diaca.

En aquesta primera escena, a la dreta, es veu, sobre un fons paisatgístic, com uns diables alats que han dipositat el nadó davant la porta del bisbe Julià fugen esperitats, mentre aquest es mostra sorprès davant del fet que ha succeït, i una cérvola contempla el nen en actitud d'adoració. Cal assenyalar que el bisbe Julià, quan es troba davant de la porta de l'edifici, no duu els atributs pontificals, però les faccions de la cara i del bisbe que fa l'ordenació són les mateixes.

L'altra escena es desenvolupa a l'interior d'una arquitectura elemental en què coexisteixen símbols i elements de les cultures cristianes i judaïques. Sant Esteve és ordenat diaca pel bisbe Julià, seguint el ceremonial i la indumentària de l'església del segle XV, mentre al seu voltant cinc personatges de característiques jueves segueixen l'esdeveniment.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Invenció del cos de sant Esteve

Cap a 1495-1500
Trempl d'ou i daurat
sobre fusta
203,3 x 132,2 x 7,5 cm
MNAC 24145

Segons la *Llegenda àuria* de Iacopo da Varazze, sant Esteve fou mort pels jueus, que van lapidar-lo per blasfem i el seu cos va quedar sense sepultura i exposat a les bèsties de presa. Però Gamaliel, un devot cristià, va enterrar-lo d'amagat en una sepultura que posseïa: la mateixa on més tard també serien enterrats Gamaliel i els seus dos fills Nicodem i Abbies. Segons la mateixa llegenda, la troballa o invenció del cos de sant Esteve va tenir lloc en temps de l'emperador romà Honorari a Cafarmagala, al nord de Jerusalem, quatre-cents anys més tard, quan Gamaliel apareix en somnis a un prevere anomenat Julià, que vivia prop de Jerusalem, per informar-lo del lloc exacte on estava enterrat sant Esteve i de com podria identificar-ne el cos amb tota certesa sense confondre'l amb el dels altres tres cossos: trobaria un vas d'or amb roses vermelles al cos del sant (referència al martiri); dos vasos d'or amb roses blanques (referència a la fidelitat) prop de les despulles de Gamaliel i del seu fill Nicodem; i un vas d'argent amb safra prop de les de l'altre fill Abbies. L'aparició de Gamaliel s'hagué de repetir tres vegades fins que Julià quedà convençut i s'afanyà a explicar-la al bisbe Joan de Jerusalem. El bisbe, acompanyat de tota la seva cort, anà fins al lloc indicat i desenterrà la sepultura amb els quatre morts. La identificació del cos de sant Esteve va ser immediata i tots els presents van poder-la certificar amb plena seguretat gràcies a l'anunciada presència de les roses vermelles.

En aquesta taula es representa el moment en què el bisbe Joan de Jerusalem presència el descobriment del cadàver incorrupte de sant Esteve, seguint les indicacions del sacerdot Lluçia.

Dos treballadors, vestits com la gent del poble, amb un pic i una aixada, fan l'excavació al lloc indicat per la visió. Dins la sepultura apareix en primer lloc el cos incorrupte del sant, que vesteix de diaca i està cobert de roses vermelles. De sota del sant surten les calaveres dels seus companys de sepultura coberts amb roses blanques.

Cal destacar el seguici que acompanya el bisbe i que reproduïx una processó del segle XV, en què es pot veure el bisbe llegint el llibre ritual que sosté un escolanet i, a banda i banda del prelat, els diaques que sostenen el gremial i bàcul. Entre els acompanyants destaquen, entre d'altres, els clergues que porten gonfanons, la creu processional i dos acòlits que sostenen uns candelers. Situat en segon terme sobresurt un personatge molt alt, de mirada perduda i rostre demacrat. Aquesta taula és una bona mostra de la varietat de la indumentària eclesiàstica de l'època.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Glorificació de sant Esteve

Cap a 1495-1500
Tremp d'ou i daurat
sobre fusta
192 x 112,5 cm
MNAC 24148

L'escena representa l'elecció del sant, un dels primers set diaques ordenats pels apòstols. És una escena infreqüent en els cicles dedicats al sant i quasi esdevé una curiositat iconogràfica. La pintura no il·lustra un episodi narratiu precís, sinó una situació simbòlica per indicar sense equívocs la connexió fonamental del sant amb el col·legi apostòlic.

En el centre de la composició hi ha el sant dret sobre un pedestal rodejat pels apòstols que li imposen les mans. Sant Esteve duu a la mà dreta la palma del martiri i a l'esquerra l'estola i el llibre vermell, símbol dels qui predicaven l'Evangelí. Vesteix alba i dalmàtica decorada amb ramejats daurats i pedreria. Els apòstols vesteixen túniques fosques i a sobre porten mantells enribetats amb sanefes. Tots llueixen corones de dues o tres ordes concèntriques motllurades i l'interior burinat amb elements decoratius.

De les taules del cos central, aquesta és potser la menys aconseguida, tant pel que fa a la composició, que resulta excessivament plana per la manca de volum dels cossos dels apòstols situats en segona línia, com per la falta d'homogeneïtat en el tractament dels trets anatòmics dels personatges.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Alliberament de Galceran de Pinós

Cap a 1495-1500
Tremp d'ou, daurat
i platejat sobre fusta
184 x 132 x 7,5 cm
MNAC 24147

L'escena que es relata en aquesta taula està basada en la història de l'alliberament del noble Galceran de Pinós, juntament amb el seu vassall, el senyor del castell de Sull.

La llegenda està ambientada en l'episodi històric de l'expedició i conquesta d'Almeria en temps de Ramon Berenguer IV, que culminà el dia 11 d'octubre de 1147. Sembla ser que van aconseguir la victòria, però els sarraïns van capturar Galceran de Pinós i el cavaller de Santcerní. El cabdill musulmà demanava un fort rescat per alliberar-los: 100.000 dobles d'or, cent cavalls blancs, cent vaques prenyades, cent brocats en fil d'or i cent donzelles cristianes. El baró de Pinós va vendre's el patrimoni per fer front al rescat i els seus súbdits li oferiren aportar les cent noies d'entre les seves famílies. Un cop reunit tot el rescat, la comitiva es va dirigir cap a Salou, per embarcar cap a terres de Granada.

Galceran i el seu company portaven cinc anys de captiveri i cada dia s'encomanaven al sant per a aconseguir deslliurar-se d'aquella presó. Un dia, mentre dormien, lligats i engrillonats, varen sentir un aire fresc que els va despertar i es trobaren alliberats en una platja desconeguda per a ells on van trobar un grup de gent trista. Preguntats sobre on anaven, els digueren que a rescatar el seu senyor, el baró de Pinós. Es varen donar a conèixer i tots van girar cua cap a Tarragona i van celebrar-ho.

A la taula es representa el moment en què els dos nobles surten de la presó i són acollits pels seus sants protectors, sant Esteve i sant Genís, sota l'aparença d'àngels. Els dos cavallers, amb el cap cobert per bonets, vesteixen armadura sobre la qual llueixen una sobrevesta curta amb les ensenyes dels seus llinatges respectius: les pinyes dels Pinós i les garbes de blat dels Santcerní. Els guardians de la fortalesa, que presenciaven l'escena amb aire absent, vesteixen a la manera dels soldats musulmans. El soldat que és assegut duu una cuirassa clavetejada i un turbant al cap, va armat amb llança, espasa i escut ribetejat amb motius àrabs. L'altre soldat, vestit amb cota fosca, va armat amb llança i un escut amb el magraner que fa referència a la ciutat de Granada.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Els profetes

Situats en el guardapols del retaule hi havia les figures de quatre profetes, dos a cada banda, les figures dels quals són de grans dimensions, de gran força expressiva, i de factura molt efectista i decorativa, tant en l'expressió de la cara com en la forma i textura de la seva vestimenta. La seva indumentària, més que la d'uns profetes que acostumaven a vestir túnica senzilla i mantell, està inspirada en els burgmestres del centre d'Europa del segle XV. Tots ells duen nimbe estrellat i daurat, que fins al segle XVI només es reservava als patriarques de l'Antic Testament, i un filacteri amb la llegenda que els identifica.

L'autor, Joan Gascó, fou un pintor navarrès que establí el seu taller a Vic cap al 1502, des del qual desenvolupà una gran labor artística a la comarca d'Osona i a les comarques veïnes fins a la seva mort, el 1529. Sembla que abans d'instal·lar-se a Vic, tingué una breu estada a terres vallesanes, on es relacionà amb l'entorn del taller dels Vergós, època en què treballaria en la realització dels profetes del retaule de Sant Esteve de Granollers. Tot i que en un principi l'artista segueix la tècnica i l'estil tardogòtic, com s'observa en els profetes de Granollers, aviat introduirà elements renaixentistes a les seves obres, especialment en el retaule major de Sant Pere de Vilamajor, contractat el 2 de febrer de 1513, que havia de ser pintat prenent com a model el de Granollers.

En el tractament dels profetes destaca una gran diferència entre la tècnica utilitzada als rostres i la de la resta del cos i dels vestits. Si bé les cares denoten un tractament molt natural i realista amb tendència al retrat, el cos està retallat sobre el fons daurat i no hi ha evolució en el tractament dels vestits, encara rígids i faltats de volum. Malgrat tot, els profetes tenen un gran atractiu per l'efectisme visual que provoca tant el tractament dels personatges com la qualitat i la decoració dels teixits.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Moisès

Cap a 1500
Joan Gascó
Tremp d'ou, oli i daurat
sobre fusta
210,6 x 47 cm
MNAC 24149

Moisès és un personatge bíblic que, segons el relat de l'Èxode, va alliberar el poble jueu de l'opressió a què es veia sotmès per Egipte i el va guiar cap a la terra promesa. Va viure entre els segles XIV i XIII aC, 120 anys segons la llegenda. Va proporcionar la taula de les lleis de Déu per al seu poble. Segons els textos bíblics, va ser un líder religiós, legislador i profeta, a qui tradicionalment es considera autor de la Torà: els cinc primers llibres bíblics, el Pentateuc, que també es coneixen com els cinc llibres de Moisès i que, segons la tradició comuna al judaisme i al cristianisme, conté la revelació i ensenyament diví atorgat al Poble d'Israel.

Moisès vesteix hopalanda ribetejada de pedreria, a la cintura duu una daga i un bossot. Porta una llarga barba blanca i cabellera rinxolada amb dos florons sobre el front (raigs lluminosos que fan referència a la llum divina). La seva mirada dura i intensa sembla que es dirigeix cap al fidel. Amb una mà aguanta el filacteri que diu: *Moises profeta. Vedit rubum quam ardebat et non comburebatur* (Èxode 3,2). La traducció és: *Moisès profeta. Veié que la bardissa cremava però no es consumia.*

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

David

Cap a 1500
Joan Gascó
Tremp d'ou, oli i daurat
sobre fusta
210,8 x 59 cm
MNAC 24150

Segons la Bíblia, David va ser el més gran rei d'Israel. El seu nom significa l'*estimat*, l'*escollit per Déu*. Va viure entre els anys 1040 i 966 aC. Va ser el segon rei legítim d'Israel, va aconseguir unificar el territori israelita i durant el seu regnat la nació jueva va arribar a la seva màxima esplendor. Va ser rei de Judà durant set anys i sis mesos i rei d'Israel durant trenta-tres anys. En la seva joventut va ser el protagonista de la llegenda de David i Goliat i va ser el pare del rei Salomó. És venerat com a rei i profeta en el judaisme, el cristianisme i l'islam.

David vesteix dalmàtica amb bandes de pedreria, va armat amb un punyal i porta escarsella i un collar de grosses anelles daurades. El cap el duu cobert amb un capiroto vermell i, a sobre, la corona de rei d'Israel. Llueix llarga barba i cabellera grisa, l'expressió de la cara és molt realista, dirigeix la mirada pensativa cap a l'espectador. Amb la mà esquerra aguanta un filacteri on diu: *David profeta. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Salm 131,11). La traducció és: *David profeta. En el teu tron hi posaré un descendent*.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Isaïes

Cap a 1500
Joan Gascó
Tremp d'ou, oli i daurat
sobre fusta
226,9 x 64,7 x 4 cm
MNAC 24151

Isaïes va ser el primer dels grans profetes d'Israel. El seu nom significa el *Senyor salva*. Nascut al segle VIII aC, probablement entre el 770 i el 760 aC, a Jerusalem, al si d'una família acomodada, estava emparentat amb la família reial. El llibre d'Isaïes va exercir una notable influència en el Nou Testament.

Isaïes va vestir amb sobrevesta brocada i ribets de motius florals, duu el cap cobert amb caputxa i turbant segons el costum flamenc. La seva escarsella, a diferència de la dels altres profetes, és igual que el cinturó que porta i està decorada amb motius florals i geomètrics. Les faccions del rostre són d'una expressivitat molt realista, de mirada dura i penetrant al mateix temps. Amb el dit índex de la mà dreta assenyala el filacteri on es llegeix: *Esaias profeta. Ecce virgo concipiet et pariet filium* (Isaïes 7, 14). La traducció és: *Isaïes profeta. La noia que ha d'infantar tindrà un fill*.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Abraham

Cap a 1500
Joan Gascó
Trepç d'ou, oli i daurat
sobre fusta
233 x 66 cm
MNAC 24152

Abraham és el patriarca del judaisme, reconegut pel cristianisme i un profeta molt important de l'islam. La història de la seva vida es relata al llibre del Gènesi i a l'Alcorà. Les dates tradicionals de la seva biografia se situen entre el 2166 aC i el 1991 aC. Segons la tradició jueva, va néixer l'any 1948 de la Creació, o sia l'any 1812 aC. El seu nom original era Abram i era descendent del fill de Noè, Sem. Tot i que la seva dona era estèril, Déu va prometre-li que de la seva descendència faria una gran nació, raó per la qual va canviar el seu nom per *Abraham*, que significa *pare de multituds*.

Abraham vesteix túnica i jupa decorada amb un galó de pedreria, a la cintura porta punyal, coltell i escarsella. Del coll penja un collar de gros cademat amb un joiell a la punta. Porta al cap un capell d'ales amb turbant del qual sobresurt una llarga cabellera rinxolada. La intensa mirada del profeta sembla que es dirigeixi cap al fidel. Amb el dit índex de la mà dreta assenyala el filacteri que diu: *Abraham profeta. Tres vidit et unun adoravit scilicet Deum* (Gènesi 18, 1-4). El text és una paràfrasi d'uns versets bíblics del Gènesi i es podria traduir com: *Abraham profeta. Va veure tres homes i n'adorà un de sol, és a dir Déu*.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Sant Sopar; Oració a l'hort

Cap a 1495-1500
Tremp d'ou i daurat
sobre fusta
137,5 x 160 x 14,5 cm
MNAC 24154-002

El Sant Sopar es desenvolupa al voltant d'una taula parada amb l'anyell pasqual i els elements amb els quals s'instituí l'Eucaristia. Jesús, amb una expressió serena, sosté amb la mà dreta l'Hòstia sagrada i amb l'esquerra, el calze. Al seu voltant, els apòstols segueixen l'esdeveniment atentament: recolzat sobre l'espatlla esquerra de Jesús hi ha sant Joan en actitud recollida, al seu costat sant Jaume, amb una copa a la mà, i sant Andreu; a la dreta del Mestre sant Pere es mira Jesús amb atenció i alça la mà dreta.

A la part del davant de la taula, hi ha quatre apòstols asseguts sobre un banquet, d'entre els quals destaca Judes Iscariot, mig de perfil amb la testa sense coronar, que allarga la mà dreta com si anés a prendre l'anyell pasqual. Jesucrist porta nimbe crucífer i els apòstols duen corona daurada amb una o dues motlures.

En l'Oració a l'hort, es representa el moment en què Jesús es retirà a pregar abans de ser pres. En primer terme es veu Jesús agenollat, orant amb les mans suplicants, mentre tres angelets li presenten els instruments del seu martiri. Darrere seu, sant Pere, sant Joan i sant Jaume dormen aliens a la tragèdia que s'aproxima, separats per unes oliveres de la resta d'apòstols que semblen mig adormits.

Al fons de la composició es veu la ciutat de Jerusalem, d'on surten un grup de soldats que es dirigeixen a l'hort de Getsemaní a detenir Jesús, acompanyats per Judes Iscariot, que dirigeix l'escamot i que ja porta la bosseta de les monedes a les mans.

Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve

Camí del Calvari

Cap a 1495-1500
Tremp d'ou i daurat
sobre fusta
136,5 x 90 x 14,5 cm
MNAC 24154-001

Moment de la Passió de Crist en què Jesús, camí del calvari, es troba la Verge Maria i són separats violentament enmig de les burles dels soldats. Un d'ells estira Jesús amb una corda que duu lligada al coll. Darrere Jesús, al costat de la Verge i sant Joan, Simó el Cireneu ajuda Crist a portar la creu. Al fons de la composició es veu la porta de la ciutat de Jerusalem i unes muntanyes.

Aquest full és per consultar
a la sala, gràcies per retornar-me
al meu lloc perquè altres visitants
en puguin fer ús.

Exposició
Retorn a Granollers
del retaule gòtic de sant Esteve

Museu de Granollers.
Març 2019 a març 2020.

Ajuntament de Granollers

Museu de Granollers

Amb el suport de:

Generalitat
de Catalunya